

УДК 342.9:808.5

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.4.56>

ЛАЗУР Я. В., СЛИВКА В. В., МАРГІТИЧ К. Ю.

ДІАЛОГІЧНА АРГУМЕНТАЦІЯ ЯК ГАРАНТІЯ ПРАВА ОСОБИ БУТИ ВИСЛУХАНОЮ В АДМІНІСТРАТИВНІЙ ПРОЦЕДУРІ

DIALOGICAL ARGUMENTATION AS A GUARANTEE OF THE RIGHT TO BE HEARD IN ADMINISTRATIVE PROCEDURE

Досліджено діалогічну аргументацію під час підготовки адміністративного рішення. Поєднано системне тлумачення законодавства, аналіз наукових позицій і моделювання процедурних ситуацій. Розмежовано висловлення позиції, її розгляд та задоволення вимоги. Обґрунтовано зв'язок між уточненням доводу, перевіркою його підстав і вмотивованою реакцією при вирішенні справи. Запропоновано критерії змістовного вислуховування: поінформованість, своєчасна можливість відповісти, точність відтворення позиції, перевірка суттєвих доводів та пояснення їхньої оцінки. Розкрито межі уточнювальних запитань, співвідношення письмового обміну і слухання, враховано законодавчі винятки. Наукова новизна полягає у конкретизації переходу від комунікативної дії до юридичного опрацювання аргументу. Результати придатні для адміністративної практики та викладання юридичної риторики фахівцям публічного управління.

Ключові слова: адміністративна процедура, право бути вислуханим, діалогічна аргументація, юридична риторика, публічне управління, пояснення, слухання у справі, мотивування адміністративного акта.

The article examines dialogical argumentation in the process of preparing an administrative decision. The study combines systematic interpretation of legislation, analysis of scholarly approaches, and the modelling of procedural situations. It distinguishes between expressing a position, considering that position, and granting the claim. The relationship between clarification of an argument, verification of its grounds, and a reasoned response when resolving the case is substantiated. Criteria for meaningful hearing are proposed: adequate information, a timely opportunity to respond, accurate representation of the position expressed, examination of material arguments, and an explanation of their assessment. The limits of clarifying questions and the relationship between written exchanges and oral hearings are examined, taking into account statutory exceptions. The scientific novelty of the study lies in specifying the transition from a communicative act to the legal examination of an argument. The findings may be applied in administrative practice and in teaching legal rhetoric to public administration professionals.

Key words: administrative procedure, right to be heard, dialogical argumentation, legal rhetoric, public administration, explanations, hearing, reasoning of an administrative act.

Постановка проблеми. Можливість висловитися ще не засвідчує розгляду доводів особи: докладний запис пояснень може співіснувати з рішенням, у якому порушене питання залишилося без оцінки. Для юридичної риторики постає проблема організації сприйняття та перевірки чужого аргументу. Дослідження цього зв'язку дозволяє конкретизувати право бути вислуханим через дії, доступні для правової оцінки.

© ЛАЗУР Я. В. – доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету (ДВНЗ «Ужгородський національний університет») <https://orcid.org/0000-0002-7520-7167>

© СЛИВКА В. В. – кандидат юридичних наук, адвокат (Адвокатське об'єднання «АЙЕМ ПАРТНЕРС») <https://orcid.org/0000-0002-6694-4413>

© МАРГІТИЧ К. Ю. – старший викладач кафедри кримінального права та правоохоронної діяльності, (ДВНЗ «Ужгородський національний університет») <https://orcid.org/0009-0008-5569-9206>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання юридичної аргументації, комунікативної культури та участі особи в адміністративному провадженні були предметом досліджень таких учених, як І. В. Бойко, В. А. Бондаренко, М. В. Гаріфуллін, Т. І. Дудаш, О. Т. Зима, М. І. Козюбра, М. Г. Кравченко, Ю. В. Кривицький, О. М. Макеєва, О. І. Миколенко, О. М. Соловійова, В. П. Тимошук, А. С. Токарська, О. М. Федішин, А. М. Школик та І. В. Яковюк.

Попри значний науковий інтерес, подальших досліджень потребують розмежування прийняття пояснення та його змістовного розгляду; значення непрофесійно сформульованого доводу; межі уточнення позиції особи; співвідношення письмового обміну й слухання; відображення результатів взаємодії у мотивуванні акта. Взаємозв'язок цих питань визначає спрямування статті.

Метою статті є обґрунтування змісту діалогічної аргументації та критеріїв її використання для забезпечення права бути вислуханим. Формально-юридичний і системний методи поєднано з функціональним аналізом комунікативних дій та моделюванням умовних ситуацій. Предмет обмежено провадженнями, які визначаються сферою дії Закону України «Про адміністративну процедуру».

Виклад основного матеріалу. Участь у підготовці рішення передбачає можливість поставити під сумнів його майбутню підставу. І. В. Бойко пов'язує запобігання конфліктам із поєднанням заслуховування, доступу до матеріалів, представництва та обґрунтування: «Через адміністративну процедуру здійснюється реальне втілення принципів належного адміністрування» [1, с. 234]. Підтримуємо цю позицію: превентивне значення пояснення виявляється, коли воно ще може змінити оцінку обставин.

Законодавча гарантія участі має попередній характер. Відповідно до Закону України «Про адміністративну процедуру», особа має право бути заслуханою адміністративним органом, надавши пояснення та/або заперечення у визначеній законом формі до прийняття адміністративного акта, який може негативно вплинути на право, свободу чи законний інтерес особи [11]. Припис пов'язує участь із можливим негативним впливом, а не з доведеною неправомірністю рішення. Отже, предметом пояснення можуть бути підстави, які орган ще перевіряє; законодавчі винятки розглянемо далі.

Суб'єктне значення участі розкриває М. Г. Кравченко, оцінюючи Закон України «Про адміністративну процедуру»: «Увесь цей Закон України орієнтований на захист приватної особи у сфері публічного адміністрування. Тому він цілковито спрямований на захист права людської гідності» [7, с. 54]. Погоджуємося з цією спрямованістю. Її прикладним наслідком вважаємо збереження самостійного змісту позиції особи під час уточнення, без приписування їй зручного для органу пояснення.

Діалогічну аргументацію пропонуємо визначити як організований обмін юридично значущими доводами, що охоплює з'ясування їхнього змісту, перевірку підстав і вмотивовану реакцію при вирішенні справи. Визначення поєднує взаємодію та її зафіксований результат. Особа обґрунтовує позицію, а орган ухвалює рішення й відповідає за повноту його підстав. Діалог не передбачає обов'язкової згоди.

Методологічною опорою є позиція М. І. Козюбри: «У юридичній аргументації мають поєднуватися здобутки всіх її моделей – дедукції, індукції, герменевтики і діалектики». Автор обґрунтовує її через обмеженість механічного застосування норми та необмеженого розсуду [6, с. 6]. Підтримуємо комплексність аргументації, яка дозволяє співвідносити зміст пояснення, його підтвердження та правову умову рішення.

Т. І. Дудаш узагальнює діалектичну модель через роботу з «аргументами та правилами їхнього висунування й обміну ними, а також критичними запитаннями до них», пояснюючи її комплексність і зв'язок із логічним виведенням [5, с. 152]. Погоджуємося з цим висновком. Прикладним наслідком вважаємо розмежування запитань про зміст твердження, його доказову підставу та значення для справи.

Коло суб'єктів взаємодії потребує уточнення. Ю. В. Кривицький серед ознак юридичної аргументації зазначає, що вона «здійснюється під час юридичної діяльності, тобто на професійній основі юристами». Поряд із професійними формами він визнає її ширше соціально-правове значення [8, с. 39–40]. Ми не повною мірою погоджуємося з універсальністю професійного статусу як ознаки поняття. Людина без правничої підготовки також може обґрунтувати обставину, значущу для її заяви. Заперечуємо звуження дефініції, а не приписуємо авторові заборону участі неюристів. Критерієм юридичного характеру доводу пропонуємо вважати зв'язок із питанням, що вирішується на підставі права; професійність характеризує якість його опрацювання.

Форма повідомлення також не визначає змісту гарантії. О. М. Соловійова, О. Т. Зима та І. В. Яковюк зазначають: «Особа не обов'язково за власною присутністю в адміністративному

органі має пояснювати або доводити свою позицію». Вони пов'язують гарантію з ефективною комунікацією щодо підстав негативного рішення, залишаючи реагування правом особи [12, с. 50]. Підтримуємо це розуміння. Способи надання пояснень чітко визначено законом «Про адміністративну процедуру»: «Пояснення та/або зауваження подаються, як правило, в письмовій формі у спосіб, передбачений цим Законом для подання заяви. Усні пояснення та/або зауваження фіксуються в матеріалах справи в порядку, встановленому цим Законом для заяви, поданої в усній формі» (частина третя статті 54) [11]. Діалогічність визначається можливістю предметної відповіді та збереження її змісту.

Передумовою відповіді є зрозумілість питання. В. А. Бондаренко й О. М. Федішин, систематизуючи чинники правової комунікації, пов'язують чіткість із простотою повідомлення: «Слова повинні означати для одержувача те саме, що й для відправника» [3, с. 18]. Підтримуємо цей критерій: особа має розуміти, яка обставина викликає сумнів і чому вона важлива. Відповідне сприяння передбачено частиною другою статті 17 Закону України «Про адміністративну процедуру, таким чином адміністративний орган зобов'язаний здійснювати інформування та консультування учасників адміністративного провадження з питань, що стосуються адміністративного провадження, а також щодо змісту їхніх прав та обов'язків [11].

Уточнення доцільно починати з відтворення доводу та пропозиції виправити його розуміння. Запитання «Чи правильно зрозуміло, що Ви посилаєтесь на іншу дату подання документа?» залишає зміст відкритим для корекції. Натомість «Ви ж визнаєте, що запізнилися?» містить спірну оцінку. Посадовець може допомогти виділити значущу обставину, проте не повинен підмінювати пояснення готовим визнанням. Це пропонується рекомендація організації діалогу.

За емоційного напруження така робота ускладнюється. А. С. Токарська відносить до мовної особистості знання, мовленнєвий етикет та «вміння комунікувати в різних ситуаціях, у тому числі і в особливо критичних та складних» [14, с. 47]. Підтримуємо цю характеристику компетентності. Для посадовця вона означає здатність зберегти зміст пояснення попри незручну форму: хвилювання чи неточний термін потребують уточнення і самі собою не визначають ваги доводу.

З'ясований довід потребує перевірки. А. М. Школик обґрунтовує, що «визначення обсягу дослідження є дискреційним повноваженням відповідного органу, яке повинно належно використовуватися для повноцінного з'ясування обставин справи». Цю тезу він поєднує з вимогою достатнього, але не безмежного дослідження [17, с. 85]. Погоджуємося: діалог забезпечує надходження пояснення, а оцінювання його підстав залишається завданням органу.

Ця оцінка поєднує обґрунтованість та безсторонність. Згідно частини другої статті 8 Закону «Про адміністративну процедуру»: «Адміністративний орган під час здійснення адміністративного провадження враховує всі обставини, що мають значення для вирішення справи»; разом з тим частиною першою статті 9 визначено, що адміністративний орган забезпечує однакове ставлення до всіх учасників адміністративного провадження [11]. Звідси виводимо однаковість критерію значущості доводів незалежно від риторичних здібностей. Сприяння у розумінні позиції усуває комунікативну перешкоду, а не забезпечує особі бажаний результат.

Суттєвим вважаємо довід, прийняття якого потребувало б перегляду обставини, правової кваліфікації, оцінки інтересу або необхідності процедурної дії. Зміну кінцевого результату не потрібно доводити наперед: інакше орган міг би відхилити пояснення, посилаючись на вже сформовану думку. Визначення суттєвості передуватиме остаточній оцінці переконливості.

Умовно орган готує відмову, виходячи з певної дати подання документа, а заявник повідомляє, що відправив його раніше. Потрібно відокремити зміст твердження, підтвердження відправлення та юридичне значення дати; обсяг перевірки залежить від застосовного правила. Якщо наслідок пов'язаний з отриманням, довід може не змінити результату. Проте відповідь має пояснити цей зв'язок. Якщо ж підтвердження змінює фактичну основу, обґрунтування має відобразити її уточнення. Так негативний результат може співіснувати з належним розглядом позиції.

Перевірка потребує часу для врахування відповіді. І. В. Бойко заперечує прискорення ціною необхідних дій і пов'язує оперативність із належною організацією: «Прискоренню розгляду справи сприяє належне сприяння особі з боку адміністративного органу через роз'яснення та консультування у справі» [2, с. 50]. Підтримуємо цю позицію. Своєчасність діалогу означає реальну можливість зрозуміти питання, підготувати пояснення та подати його для оцінювання; повторення доводів саме собою не обґрунтовує продовження провадження.

Письмове провадження передбачає можливість заявника відповісти на пояснення іншого учасника. Так на основі Закону України «Про адміністративну процедуру» якщо слухання

у справі не проводиться, адміністративний орган перед прийняттям рішення повинен направити заявнику пояснення та/або зауваження інших учасників адміністративного провадження та забезпечити можливість заявнику надати відповідь; зазначене правило не застосовується, якщо заява задовольняється в повному обсязі (абзац другий частини другої статті 54) [11]. Отже, наявність документа у справі та доступність його змістовного обговорення є різними обставинами.

Завершення обміну пов'язане зі зворотним зв'язком. О. М. Макеєва пояснює його значення через реакцію держави на проблеми, порушені громадянами: «Правова комунікація дає змогу владі вчасно реагувати на проблеми, виявлені у процесі реалізації права» [9, с. 251]. Погоджуючись із цією позицією, конкретизуємо її: запис про одержання пояснення засвідчує надходження, а обґрунтування повинно показувати результат оцінювання суттєвого доводу.

Цей зв'язок виводимо з вимог до зрозумілості мотивування та правової оцінки обставин (абзац другий частини першої, пункт п'ятий частини другої статті 72 Закону України «Про адміністративну процедуру» [11]. Пропонуємо оцінювати відповідь за можливістю співвіднести суттєвий довід із перевіреною обставиною та її правовим значенням. Окремий абзац для кожного речення не потрібний; спільна відповідь може охоплювати однорідні заперечення. Формула «доводи враховано» сама такого зв'язку не розкриває.

Інтенсивність обміну залежить від справи. А. М. Школик обґрунтовує простоту безспірних проваджень: «у переважній більшості адміністративних проваджень не виникає правового спору, а тому не завжди є потреба в деталізованих процесуальних нормах». Цим він пояснює відмінність процедурної форми діяльності адміністрації та суду [15, с. 189]. Підтримуємо функціональне розмежування: обсяг взаємодії має зростати з необхідністю перевірки суперечливих пояснень.

В. П. Тимошук у дискусії щодо майбутнього загального закону позитивно оцінював використання адміністрацією елементів справедливого процесу у складних справах. Водночас він наголошував на простіших і менш формалізованих адміністративних формах [13, с. 36]. Погоджуємося з викладеним оскільки навички аналізу заперечень та постановки запитань потребують пристосування до функції адміністративного органу.

М. В. Гаріфулін пов'язує виправданість організаційної складності слухання з такими результатами: «прискорення та справедливе вирішення справи». Автор пояснює користь спільного з'ясування позицій, застерігаючи від перевантаження процедури та обстоюючи гнучкість [4, с. 370–371]. Ми не повною мірою погоджуємося з прискоренням як орієнтиром виправданості слухання. Відповідь на істотне заперечення може обґрунтовано подовжити розгляд. Зберігаючи авторський акцент на справедливості, пропонуємо оцінювати здатність слухання усунути невідзначеність, недостатньо опрацьовану письмово. Уточнюється аргумент щодо результативності; автор не вимагає слухання кожної справи.

Критерій діє в межах законодавчих умов слухання та його заміни іншими процедурними діями. Законом України «Про адміністративну процедуру» визначено, що слухання проводиться за клопотанням учасника адміністративного провадження, за умови наявності в учасників адміністративного провадження протилежних інтересів або в інших випадках, передбачених законом (частина друга статті 66); разом з тим, підстава непроведення слухання: «якщо проведення слухання може бути замінено іншими процедурними діями у справі, що передбачають належне заслуховування учасників адміністративного провадження (пункт третій частини третьої статті 66) [11]. Організаційна оцінка має враховувати ці підстави та потребу безпосередньої взаємної відповіді для уточнення суперечності.

Межі моделі визначають також винятки із заслуховування (частина друга статті 63 Закону «Про адміністративну процедуру» [11]. Застосування винятку потребує відповідної нормативної умови. Незручність спілкування чи переконаність посадовця у результаті не становлять названих підстав.

Диференціація форм порушує питання спільного стандарту. О. І. Миколенко у критичному аналізі закону 2022 року запитує: «Чи можна назвати “загальним правилом” рекомендацію, яка має безліч виключень із “правила”?» Він пов'язує проблему узагальнення з відмінностями мети, предмета, учасників і результатів процедур, наголошуючи на їх класифікації [10, с. 44–45]. Ми не повною мірою погоджуємося з оцінкою єдиних правил, яка випливає із цієї критики. Різні справи потребують різних форм, проте це не спростовує спільної функції участі – можливості відповісти на істотну підставу до негативного рішення, коли гарантія застосовна. Уточнюємо межі узагальнення, не приписуючи авторів заперечення самого права. Спільним може бути критерій взаємодії, тоді як її обсяг залежить від процедури.

А. М. Школик у дослідженні оновлення нормативних актів пояснює, що формула відповідності спеціальних правил принципам загального закону залишає значний нормотворчий розсуд і потребує тлумачення для однакового використання [16, с. 65]. Підтримуємо виявлену проблему визначеності. Для індивідуальної справи пропонуємо п'ять критеріїв: поінформованість щодо питання, своєчасну можливість відповісти, точність відтворення позиції з можливістю корекції, перевірку суттєвого доводу та пояснення його оцінки.

Критерії взаємопов'язані: незрозуміле повідомлення послаблює відповідь; неточне відтворення змінює предмет перевірки; відсутність оцінки позбавляє фіксацію призначення. Для риторичної підготовки пропонуємо вправу: повідомлення питання, пояснення особи, уточнення, перевірка доводу, фрагмент мотивування. Оцінюється збереження змісту на кожному переході та його відображення у власному виступі.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави сформулювати такі результати.

1. Діалогічна аргументація пов'язує позицію особи з підставами рішення через уточнення, перевірку та вмотивовану реакцію. Її гарантійне значення полягає у можливості впливати на оцінювання до завершення справи. Задоволення вимоги не визначає належності вислуховування.

2. Суттєвість юридично значущого доводу запропоновано визначати через його можливий вплив на обставину, кваліфікацію, оцінку інтересу або процедурну дію. Професійний статус і риторична впевненість не замінюють цього критерію. Він дозволяє обґрунтувати предметний розгляд непрофесійно сформульованої позиції.

3. Належне уточнення зберігає можливість виправити розуміння слів особи. Запитання розкриває зміст або підставу доводу, залишаючи відповідь відкритою. Ця межа поєднує сприяння з безсторонністю: допомога стосується зрозумілості позиції та порядку її подання.

4. Письмовий обмін і слухання оцінюються за здатністю забезпечити участь у межах установлених законом умов і винятків. Прискорення є можливим ефектом слухання; обґрунтоване збільшення часу для перевірки суттєвого доводу не заперечує належності цієї форми.

5. Поінформованість, своєчасна можливість відповісти, точність відтворення, перевірка доводу та пояснення його оцінки становлять взаємозалежні критерії вислуховування. Наукова новизна полягає у конкретизації переходу від комунікативної дії до юридичного опрацювання аргументу. Критерії придатні для адміністративної практики й навчальних вправ; наслідки порушень оцінюються за законом. Подальшого дослідження потребує застосування моделі в автоматизованих провадженнях і за необхідності додаткових гарантій участі.

Список використаних джерел:

1. Бойко І. В. Роль і значення адміністративної процедури у публічному адмініструванні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2022. Вип. 69. С. 229–236.
2. Бойко І. В. Строки в адміністративній процедурі. Право України. 2024. № 11. С. 42–59.
3. Бондаренко В. А., Федішин О. М. Значення та особливості правової комунікації: зарубіжний досвід. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 1. С. 15–19.
4. Гаріфуллін М. В. Вирішальна роль принципів адміністративної процедури в забезпеченні ефективного регулювання адміністративних актів. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 1. С. 366–374.
5. Дудаш Т. І. Діалектичний підхід до правового аргументування й правової аргументації. Філософія права і загальна теорія права. 2020. № 2. С. 145–165.
6. Козюбра М. І. Моделі (типи) юридичної аргументації. Наукові записки НаУКМА. 2013. Т. 144–145: Юридичні науки. С. 3–8.
7. Кравченко М. Г. Закон України «Про адміністративну процедуру» як інструмент захисту права людської гідності у сфері публічного адміністрування. Адміністративне право і процес. 2022. № 4 (39). С. 49–60.
8. Кривиський Ю. В. Юридична аргументація: доктринальне розуміння та методологічний потенціал. Філософські та методологічні проблеми права. 2019. № 2 (18). С. 36–45.
9. Макеєва О. М. Правова комунікація як критерій ефективності реалізації права: теоретико-правові аспекти. Альманах права. 2025. Вип. 16. С. 248–252.
10. Миколенко О. І. Практичне значення положень Закону України «Про адміністративну процедуру» (критичний аналіз). Правова держава. 2022. № 47. С. 40–48.
11. Про адміністративну процедуру. Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>.

12. Соловійова О. М., Зима О. Т., Яковюк І. В. Гарантування права особи на участь в адміністративному провадженні: сутність та співвідношення з суміжними поняттями. Журнал східноєвропейського права. 2024. № 119. С. 47–56.
13. Тимошук В. П. Теоретичні та практичні виклики становлення загальної адміністративної процедури в Україні. Право України. 2021. № 10. С. 28–43.
14. Токарська А. С. Комунікативна культура і філософія моралі. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки». 2023. Т. 10. № 3 (39). С. 46–50.
15. Школик А. М. Адміністративна процедура та її співвідношення з суміжними поняттями. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2014. Вип. 59. С. 185–193.
16. Школик А. М. Оновлення нормативно-правових актів у зв'язку із прийняттям Закону України «Про адміністративну процедуру». Адміністративне право і процес. 2022. № 4 (39). С. 61–72.
17. Школик А. М. Принцип офіційного дослідження та його особлива роль для адміністративної процедури. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2019. Вип. 69. С. 81–89.